

Ангелова Ангеліна Олегівна,
доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри театрознавства Київського
національного університету театру,
кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Київ

Anhelina Anhelova,
Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor in Department of Theatre
Studies. Kyiv Karpenko-Karyi National
University of Theatre, Cinema and Television,
Kyiv

ДУДЕЇЗМ ЯК РЕЛІГІЯ ЩИРОСТІ (СВІТОГЛЯДНИЙ ШЛЕЙФ КУЛЬТОВОЇ КІНОСТРІЧКИ БРАТІВ КОЕНІВ «ВЕЛИКИЙ ЛЕБОВСЬКІ»)

Анотація. У статті розглянуто проблему виникнення нових релігійних культів, що ґрунтуються на феноменах поп-культури. **Головним предметом дослідження** є світоглядний вплив відомого фільму Джоеля та Ітана Коенів «Великий Лебовські» (1998). Було вивчено режисерський стиль фільму братів Коенів, систему персонажів та ідеологію сторітелінгу. У статті також ідеться про філософію, мораль, ритуали, соціальні інститути дудеїзму (новітній релігійний рух, що виник у 2005 році, коли американський журналіст Олівер Бенджамін переглянув фільм Коенів і почав свою проповідницьку діяльність). Особливу увагу приділено аналізу медіа-промоції дудеїзму: фестиваль «Великий Лебовські», тематичні вечірки, косплеї, нічні перегляди, онлайн-реклама, брендування лінійки товарів тощо.

Методологія дослідження базується на між-дисциплінарній парадигмі, яка стирає кордони окремих гуманітарних досліджень (соціологічних, мистецтвознавчих, релігієзнавчих). Застосовувалися такі методи наукового дослідження: пошуково-аналітичний (для збору інформації про обрану тему), структурно-типологічний (для характеристики режисерського стилю, специфіки драматургії, характерів героїв), семіотичний (розкриття символіки образів), порівняльний (для аналізу подібності та відмінності фільму Коенів від базових постулатів дудеїзму), метод узагальнення (для написання висновків).

Результати та висновки. Зроблено висновок, що дудеїзм є субкультурним утворенням, своєрідним гібридом фандому та кіберрелігії. Наголошується, що світогляд дудеїстів ґрунтується на багатій суспільно-політичній проблематиці та образах поп-культури з фільму Коена, з іншого

боку, апелює до філософської спадщини Епікура, Геракліта, стоїків, Лао-цзи та інших. Складний інтертекст фільму призвів до спонтанної появи фандому «Великий Лебовські», учасників якого об'єднав пристрасний інтерес до світу головного героя — Чувака (Джефрі Лебовські). Вторинний популярності фільму сприяла поява дудеїзму — неорелігії, яка змінила світогляд його шанувальників. Моделі їхньої поведінки, запрограмовані культовим фільмом і підкріплені релігійними атрибутами, виходять далеко за межі ігрового моделювання, змінюючи соціальне життя фанатів.

Ключові слова: кіномистецтво, культове кіно, режисура братів Коенів, кінокомедія «Великий Лебовські», дудеїзм, новий релігійний рух, фестиваль «Великий Лебовські».

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Культові фільми як мистецький фено-

Ангелова Ангеліна Олегівна,
доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри театрознавства Київського
національного університету театру,
кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Київ

Anhelina Anhelova,
Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor in Department of Theatre
Studies. Kyiv Karpenko-Karyi National
University of Theatre, Cinema and Television,
Kyiv

ДУДЕЇЗМ ЯК РЕЛІГІЯ ЩИРОСТІ (СВІТОГЛЯДНИЙ ШЛЕЙФ КУЛЬТОВОЇ КІНОСТРИЧКИ БРАТІВ КОЕНІВ «ВЕЛИКИЙ ЛЕБОВСЬКІ»)

Анотація. У статті розглянуто проблему виникнення нових релігійних культів, що ґрунтуються на феноменах поп-культури. **Головним предметом дослідження** є світоглядний вплив відомого фільму Джоеля та Ітана Коенів «Великий Лебовські» (1998). Було вивчено режисерський стиль фільму братів Коенів, систему персонажів та ідеологію сторітелінгу. У статті також ідеться про філософію, мораль, ритуали, соціальні інститути дудеїзму (новітній релігійний рух, що виник у 2005 році, коли американський журналіст Олівер Бенджамін переглянув фільм Коенів і почав свою проповідницьку діяльність). Особливу увагу приділено аналізу медіа-промоції дудеїзму: фестиваль «Великий Лебовські», тематичні вечірки, косплеї, нічні перегляди, онлайн-реклама, брендування лінійки товарів тощо.

Методологія дослідження базується на між-дисциплінарній парадигмі, яка стирає кордони окремих гуманітарних досліджень (соціологічних, мистецтвознавчих, релігієзнавчих). Застосовувалися такі методи наукового дослідження: пошуково-аналітичний (для збору інформації про обрану тему), структурно-типологічний (для характеристики режисерського стилю, специфіки драматургії, характерів героїв), семіотичний (розкриття символіки образів), порівняльний (для аналізу подібності та відмінності фільму Коенів від базових постулатів дудеїзму), метод узагальнення (для написання висновків).

Результати та висновки. Зроблено висновок, що дудеїзм є субкультурним утворенням, своєрідним гібридом фандому та кіберрелігії. Наголошується, що світогляд дудеїстів ґрунтується на багатій суспільно-політичній проблематиці та образах поп-культури з фільму Коена, з іншого

боку, апелює до філософської спадщини Епікура, Геракліта, стоїків, Лао-цзи та інших. Складний інтертекст фільму призвів до спонтанної появи фандому «Великий Лебовські», учасників якого об'єднав пристрасний інтерес до світу головного героя — Чувака (Джефрі Лебовські). Вторинний популярності фільму сприяла поява дудеїзму — неорелігії, яка змінила світогляд його шанувальників. Моделі їхньої поведінки, запрограмовані культовим фільмом і підкріплені релігійними атрибутами, виходять далеко за межі ігрового моделювання, змінюючи соціальне життя фанатів.

Ключові слова: кіномистецтво, культове кіно, режисура братів Коенів, кінокомедія «Великий Лебовські», дудеїзм, новий релігійний рух, фестиваль «Великий Лебовські».

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Культові фільми як мистецький фено-

мен є розлогою й актуальною темою. Саме поняття «культового кіно» не має чіткого визначення, не з'ясованими залишаються художні характеристики та провідна тематика культових фільмів, їх жанрові різновиди, цільова аудиторія, роль критиків чи маркетингових стратегій у виникненні стійкого попиту на ту чи іншу стрічку. Окрему дискусію викликає проблема типології культового кіно, критерії «культової» оцінки кінокласики й маргінальних фільмів («midnight movies», треш-кіно, фільмів категорії Б, малобюджетної фантастики, бойовиків чи трилерів), серіалів чи рейтингових стрічок із сіквелами та пріквелами. Непрогнозованою є й доля кожної потенційно культової (за сподіваннями її виробників і кінокритиків) стрічки, адже «потрапити в цю дивну категорію, у цю систему поза систем може як бездоганно вибудований, глибокий і навіть авангардний для свого часу фільм, так і від'язні, малобюджетні, часом розраховані на дуже невеликі маргінальні кола постановки» (Самутіна, 2008, с. 2). Творці екранного мистецтва, у свою чергу, шукають алгоритми, за якими можна створити культове кіно. Проте питання «чи існують об'єктивні художні характеристики, які роблять кіно культовим? чи воно набуває такого статусу лише в результаті глядацької рецепції?» ще не знайшли точної відповіді.

Зрештою, залишається нез'ясованим, чому той чи інший фільм, не обов'язково позначений високими художніми якостями чи високо оцінений фахівцями, чіпляючи увагу певної глядацької групи, перетворюється на чинник створення нової субкультури. Адже деякі фільми стають настільки обговорюваними, що впливають на повсякдення життя своїх поціновувачів. Та головне, що за більш зовнішніми, ігровими виявами кінокультів (косплей, рольові ігри, тематичні вечірки, фестивалі) можуть бути приховані більш серйозні, світоглядні впливи, які обумовлюють вибір життєвих стратегій фанатів.

Одним із прикладів того, як кіноробота здатна створити подібний соціокультурний і філософсько-релігійний «шлейф», є стрічка братів Коенів «Великий Лебовські» («The Big Lebowski»), випущена в прокат у 1998 р. Усі «реверберації», викликані її появою, не стухають й донині, що, з одного боку, дає підстави аналізувати їх як частину серйозних соціокультурних зрушень початку ХХІ ст., а з іншого — робить актуальним предметом дослідження проблему самого світоглядного впливу культових кінострічок.

Отже, *метою статті* є виявлення механізмів впливу культових кінострічок на формування нових

ідеологічних тенденцій (на матеріалі фільму режисерів Ітана та Джоела Коенів «Великий Лебовські»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, як чорна комедія «Великий Лебовські» перетворилася на культову, чому висловлені в ній світоглядні позиції не втрачають актуальності понад два десятиліття, яким чином створена за мотивами фільму релігія набула сотні тисяч прихильників, є предметом інтересу багатьох дослідників. Найповнішим науковим джерелом є колективна монографія, видана університетом Індіани під редакцією Едварда Коменталія та Аарона Жафре. Книга являє собою збірку досліджень, представлених за кілька років на конференціях у рамках проведення кінофестивалю «Великий Лебовські». Діапазон розвідок цієї колективної монографії дуже великий: тут є філософський аналіз у дусі деконструктивізму Поля де Мана («Великий Лебовські та Поль де Ман: історизація іронії та іронізація історизму»), виявлення культурно-історичних паралелей (стаття Ендрю Ребіна «Колись і Чувак майбутнього: Великий Лебовські як середньовічний квест Грааля»), компаративні дослідження (Фред Еш порівнює Лебовські з героєм Вашингтона Ірвінга Ріпом ван Вінклом), соціологічні та політологічні спекуляції (Крейг Оуенс пише про «троцькістську» позицію Чувака, а Стейсі Томпсон вивчає лівацьку ідеологію у фільмі), суто кінознавчі розмисли (дослідження естетики нуару в фільмах братів Коенів Крістофера Рачковського), загальнокультурологічні міркування («Лебовські та кінець постмодерної американської комедії» Метью Бібермана, де проаналізовано природу чорної комедії крізь призму єврейського гумору) тощо (ed. Comentale&Jaffe, 2009).

Досить об'ємна книга одного з кураторів кінофестивалю «Великий Лебовські» являє собою збірку інтерв'ю зірок фільму, передмову Джеффа Бріджеса, фотографії локацій і процесу зйомок, а також іншу описову інформацію (Green, 2002). Американська релігійна журналістка Кетлін Фальсані в монографічному дослідженні висвітлює становлення авторського стилю братів Коенів. Описуючи їх творчість, авторка доходить висновку, що творці фільму «Великий Лебовські», піднімаючи фундаментальні проблеми сенсу життя, жаги до просвітлення, істини та любові, фактично створюють Євангеліє сучасної людини (Фальсані, 2009).

Стислий художній аналіз фільму робить російський дослідник культового кіно О. Павлов, який у своїй монографії торкнувся проблеми політологічного дослідження кінотексту братів Ко-

енів як відображення лівацьких ідеологій кінця 1990-х: націонал-соціалізму, нігілізму, фемінізму, пацифізму, мілітаризму тощо (Павлов, 2016, с. 356–357). Більш детально причини перетворення фільму «Великий Лебовські» на культовий вивчає польський дослідник Ярема Дроздович у розвідці «Поп-релігія в халаті. Дудеїзм як культурний феномен» (Дроздович, 2019). На прикладі стрічки братів Коенів та дудеїзму він досліджує вплив поп-культури на традиційні релігії, а також на виникнення нових релігійних течій. На думку Я. Дроздовича, нове обличчя духовності слід шукати в повсякденному житті, й поп-культура, прикладом якої є фільм Коенів, стає методом трансляції і традиційних, і нових релігійних догм.

Виклад основного матеріалу. Постановка проблеми дослідження обумовлює звернення до етимології та генезису культового кіно. У перекладі з латини *cultus* означає «обробка», «зрощування», «поклоніння», у цьому сенсі культовий фільм — це кінотвір, вихід якого спричинив незгадуваний інтерес до реплікації його художнього світу. На думку кінознавиці Н. Самутіної,

ефект культовості виводить на перший план фігуру глядача і робить його не пасивним споживачем, а активним виробником кінематографічного задоволення, учасником ритуалу, який себто й дав цьому ефекту свою назву — культ із набором сакральних текстів, езотеричного знання, ритуальних процедур... (Самутіна, 2002, с. 4).

Уперше погляд на культове кіно як феномен, що потребує уваги, звернули на початку 1960-х років через те, що в зосереджених на експлуатаційній тематиці грайндхаус-кінотеатрах і автокінотеатрах (drive-in) демонстрували малобюджетні фільми, які викликали незмінний інтерес у представників деяких маргінальних спільнот і молодіжних субкультур. На межі 1960–70-х рр. формується стійкий попит на багаторазові нічні перегляди улюблених стрічок у невеликих залах. Більшість аудиторії була незмінною, глядачі приходили вдягнені як на комік-кони, а одночасно з показом фільму влаштувалися дискусії та обговорення екранних подій (Павлов, 2014, с. 70).

Незабаром у колі кінознавців виникла дискусія щодо визначення і специфіки такого роду фільмів. Виявилось, що, попри великий діапазон суперечливих ознак (новаторство й мультижанровість / сталість жанроутворення; комерційна успішність / провальність у прокаті; популярність у кінокритиків / відсутність реклами та широкого розголосу), культові кінотексти мають деякі наскрізні характеристики. Головними з них є: ек-

зотичність екранного світу — «світ фантазії та мрії» (Еко, 1985, с. 8); *стійкий інтерес публіки* — повторний перегляд культової стрічки не зменшує її привабливості, повертаючись до неї, можна відшукати нові ідеї та матеріал для розмислів і суперечок (Маккарті, 2003, с. хііі); *розмивання нарративу* за рахунок деталей-провокацій глядацької активності (яскраві візуальні плани, афористичні репліки, ексцентричні персонажі, популярні музичні треки, майстерно зроблені лейтмотиви тощо); *харизматичність культових акторів і режисерів*, створення такого медіа-образу, що незмінно приваблює фанатів, викликає бажання наслідувати спосіб життя улюблених зірок.

Важливо, що культове кіно не обов'язково є касовим хітом і предметом зацікавленості широкого кола глядачів. Це дало підстави кінознавцям говорити про принципову маргінальність культових стрічок. Згідно з Ч. Олсоном, культовий фільм обоюдною глядачі, які вважають себе аутсайдерами та заперечують загальні культурні норми; таке кіно є викликом для мейнстріму, долаючи уявлення про добрий чи поганий смак, воно ігнорує загальноприйняті норми сторітелінгу й режисури (Olson, 2018, р. xiv). Р. Корман, вивчаючи добірку культових фільмів, визначив цей процес як рух «від контркультури до культу» (Corman, 2009, с. xvii–xviii). З цього погляду до категорії культових потрапляють фільми, яким притаманна наявність трансгресивних елементів (насильства, жорстокості), а також ЛГБТ+ та квір-тематика.

На нашу думку, головними факторами, які роблять фільм культовим, є наявність а) кіносвіту, який хочеться моделювати; б) героїв, які провокують наслідування зовнішності, вчинків; в) ситуацій (конфліктів, діалогів, мемів), які цікаво реплікувати. Таким чином, через симуляцію та осмислення кінообразів відбувається пошук самоідентифікації, а отже, світоглядні трансформації реципієнта. Саме тому культовий ефект фільму пов'язаний і з соціальною стратифікацією глядачів: дехто через перегляд кінострічки може увійти до певної субкультури. З іншого боку, фільм може стати непередбачувано популярним у вже сформованої маргінальної групи, тобто набути певне коло «адептів», які визначають для себе цей кіно-текст як культовий.

Культовий фільм не лише може спровокувати виникнення субкультури і, що є особливо значущим у контексті даного дослідження, вплинути на світоглядні ідеали своїх фанатів. Улюблений фільм створює емоційну залежність, він може мати всі атрибути справжньої релігії — кредо

(символ віри), обряди, ритуали, культ (об'єкти поклоніння), «соборні» місця, організації зі спонтанними чи свідомо створеними структурами, харизматичними керівниками тощо.

Культові фільми стали поштовхом для створення багатьох нових релігійних течій (НРТ), найбільш поширеними з яких є: *джедаїзм* (релігія, створена за мотивами франшизи «Зоряні війни» як реконструкція віри джедаїв), *трекіс* (її адепти вклоняються всесвіту «Зоряного шляху»), *матрицизм* (релігія фанатів «Матриці» — агностиків, які трактують світ як складне та суб'єктивне середовище), *«ельфійська магія»* (цю неорелігію ініціювала кінопопея «Володар Перснів» за мотивами творів Дж. Толкіна) тощо. Загальним для новітніх «кінорелігій» є потенційне багатство тематики та змісту похідних кінотекстів, неприхована наявність фантастичних культів, змодельованих за принципами чинних релігій. Як вказує американський дослідник Дж. Капуто, фільми, подібні до «Зоряних війн», стають своєрідною релігією через те, що в них чітко проглядає «структура релігійних традицій», а «релігійне світовідчуття не згасає, а переосмислюється та реміфологізується» (Капуто, 2014, с. 133; 140).

Екстраординарним з цього погляду є кримінальний фільм братів Коенів «Великий Лебовські», який не лише став культовим, а й породив так званий «дудеїзм» — релігію з багатьма послідовниками. Парадокс і водночас предмет нашого наукового зацікавлення, полягає у тому, що кінострічка не містить жодних атрибутів релігійності: тут немає прямих цитат із сакральних текстів, молитовних сцен, інтер'єрів храмів й щиро побожних героїв. Зовні це типове для американського незалежного кінематографа мультжанрове кіно, де поєднуються характерні риси нуару, бадді-муві, вестерну, чорної комедії. У цій строкатій обгортці прихований складний постмодерний текст з численними конотаціями, ремінісценціями, цитуванням й добре завуальованим моральним змістом. Лише дуже уважний глядач «прочитає» тут натяки на філософію хіпі, епікуреїзм, психоаналіз. Окремими й дуже іронічними мазками зображено постулати іудаїзму, даосизму, конфуціанства, дзен-буддизму. Водночас фільм є критичним відображенням американського життя кінця 1990-х років — доби президентства Білла Клінтона, усієї мішанини популярних у суспільстві ідей: фемінізм, нігілізм, пацифізм, мілітаризм, націонал-соціалізм тощо.

Показовим є те, що культовий потенціал «Великий Лебовські» розкрився не одразу. Прем'єра

фільму відбулася у 1998 р. на міжнародному фестивалі «Санденс». Багато критиків висловилися про роботу братів Коенів негативно, а сам фільм не здобув ніяких значних нагород чи премій. Проте після виходу в прокат стало очевидним, що «Великий Лебовські» є не банальним прохідним фільмом: він доволі довго залишався на афішах кінотеатрів різного масштабу й набув популярності серед певного кола фанатів.

Що ж викликало захоплення у глядачів? Безумовно, оригінальна ідея, режисерська стилістика, добре продумана система персонажів фільму й ще багато різних художніх якостей стрічки.

Сторітелінг. За основу сценарію було взято детективний роман Реймонда Чандлера «Глибокий сон», виданий у 1939 р. Фабула побудована на типовому фарсовому непорозумінні: головного героя випадково сприймають за його однофамільця, внаслідок чого він втягується в авантюру з викраданням мільйона доларів з благодійницького фонду. Низка непередбачуваних перипетій повністю змінює життя Джефрі Лебовські й призводить до неочікуваного фіналу.

Персонажі. Попри химерні хитросплетіння сюжетних ліній, фільм доволі реалістичний, адже в сценарії відтворено багато життєвих спостережень Ітана та Джоела Коенів чи розповідей їх друзів, а прототипами доволі ексцентричних персонажів стали знайомі люди. Зокрема протагоніст картини, Джефрі Лебовські, «списаний» із знайомого братам Коенам продюсера Джеффі Дауда (Jeff Dowd), чия харизма, пацифістська позиція, манера поведінки справила враження на кінематографістів і лягла в основу оригінального екранного образу.

З одного боку, Джефрі Лебовські — типовий дауншифтер, що не претендує на соціальне визнання (недарма він фактично відмовляється від самоствердження Его через відмову від імені: «Звіть мене просто — Чувак»). З іншого боку, він має непохитну життєву позицію, яку відстоює за будь-яких обставин. Чувак — єдина психічно здорова людина серед того паноптикуму, що являє собою система персонажів фільму: псевдомільйонер (інвалід-шахрай, що намагається нажитися на благодійницькому фонді), його дружина (порнозірка та німфоманка), донька (феміністка, творець «вагінального мистецтва» — образ, списаний з художниць-авангардисток на кшталт дружини Дж. Леннона Йоко Оно), продюсер порнофільмів Джекі Тріхорн, німецькі порноактори, техно-поп-музиканти, що називають себе нігілістами, приватний детектив, поліцейський, головорізи тощо.

Навіть друзі Чувака — це особи з яскраво вираженими девіаціями: Волтер Собчак, навіжений ветеран В'єтнамської війни з посттравматичним синдромом та підірваною релігійною ідентичністю (поляк-католик, що прийняв іудаїзм) та Донні, хворобливий невдаха, якому всі закривають рота (інтертекстуальний натяк на попередню роль Стіва Бушемі в картині братів Коенів, де той грав балакуна); зрештою, Донні виявляється нежиттєздатним у кризових умовах і гине.

Попри зовнішню байдужість, ледачість і небажання змінюватися, Чувак є послідовним носієм етичних принципів. Серед цілого букету неординарних персонажів, у вирії соціальних потрясінь і симуляцій, він єдиний має сумління та відповідальність, є щирим і чесним, здатен зберігати спокій. Як влучно висловився Я. Дроздович, це «екс-хіпі, який тужить за старими часами, коли світ був простішим, а люди більш чесними та відкритими» (Дроздович, 2019, с. 85). Зрештою, саме Чувак повстає проти безперервного постмодерного висміювання, що перетворює і життя, і смерть на балаган. Саме розкутість і розслабленість Джефрі Лебовські приваблює глядачів, спричинює ідентифікацію з персонажем, викликає бажання наслідувати його етос.

Режисура. Життєва філософія фільму виглядає як маніфест ідеології метамодернізму на тлі постмодерністських симбіотичності, симулятивності, відстороненості та метафоричності. Це «гумор з кам'яним обличчям, комедія положень і фарс»; «візуальний і звуковий стиль, що нерідко прагне сподобатися недбалістю і спрощеністю», тематичний інтерес до «невинності» — все, що культуролог Р. Аккер згадує, намагаючись окреслити метамодерністське поняття «хімерний» («quirky»), розуміння якого коливається у неозначеному полі між щирістю й тотальною іронією (Аkker, 2020, с. 73). Режисери вловили соціальний запит зламу століть і створили кіносвіт, який приємно наслідувати втомленим від постмодерністського блюзнірства глядачам — грати в безтурботного Чувака, ходити в боулінг замість роботи чи недільної служби, носити шорти, рейтузи чи гавайські сорочки замість офісного дрес-коду.

Не вдаючись до детальнішого кінознавчого аналізу, можна констатувати, що художні переваги стрічки (тематика, драматургія, ексцентричність водночас чітко типізовані персонажі, наявність численних конотацій, кліше та формул, інтертекстуальність, афористичність реплік, привабливі саундтреки) обумовили достатньо потужний культовий статус фільму на початку 2000-х рр.

Можливо, «Великий Лебовські» поступово втрапив би свою популярність, якби не випадок і не втручання харизматичної особистості в рецепцію стрічки. У 2005 р. журналіст Олівер Бенджамін, під враженням від перегляду фільму, проголосив, що цей кінострікер є ідеальним відображенням духовного життя сучасної людини. Свої теологічні та філософські спекуляції, натхнені змістом фільму Коенів, він назвав «дудеїзмом» (українською також «чувачизм» — від прізвиська головного героя), поклавши їх в основу релігійної організації «Церква Чувака останніх днів».

Для просування свого проекту О. Бенджамін створив веб-сайт Dudeism.com і розпочав бурхливу проповідницьку діяльність, водночас поєднану з усіма маркетинговими методами просування інтернет-контенту. Незабаром виникли всі стандартні елементи, сукупність яких характеризує новітні релігійні течії — кредо (звід віроповчальних постулатів), ритуалістику, соціальні інститути (у вигляді «Церкви Чувака останніх днів» і фендом-спільноти) та інші атрибути, які радо підхопили тисячі фанатів фільму. Розглянемо деякі з них.

Кредо. Дудеїсти віряють у модернізованому формі даосизму; в основі «віровчення» лежить принцип підтримки рівноваги (на кшталт взаємодії енергій Інь — Ян, закону недіяння у-вей, а також ідеалів досконаломудрого чоловіка). Для сучасної людини це означає мудре ставлення до будь-яких негараздів, з якими вона стикається на своєму шляху. Прихильники дудеїзму стверджують, що їх доктрина не лише розвиває даоські принципи, вона надзвичайно важлива для західної спільноти, адже протистоїть соціальній агресії та консьюмеризму. Оскільки «дудеїзм є нетейстичною релігією» (Бенджамін, 2019, с. 46), це дає змогу поєднувати східну першооснову з досягненнями західної науки — теорією складних систем, еволюційною психологією, теорією хаосу тощо.

«Сакральні» тексти. Насамперед, сакралізовано кінострікер братів Коенів: періодичний перегляд, обговорення і осмислення фільму є обов'язковим для кожного дудеїста. Також «кодіфікованим» є текст під назвою «Чувак Де Цін» («The Dude Te Ching»), написаний О. Бенджаміном у 2009 р. Він побудований на цитатах з фільму та водночас є алюзією на давньокитайський трактат Лао-Цзи, а слово «dude» (чувак) є заміником Дао. З 2008 р. почав виходити часопис «Газета Чуваків» («Dudespaper»), де опубліковано сотні статей О. Бенджаміна та інших adeptів з розмислами про різні аспекти дудеїзму. У 2011 р. вийшов

«Самовчитель дудеїзму», а в 2016 р. опус «Чувак Де Цзін» було відредаговано та доповнено. Процес створення і поширення корпусу «релігійних» текстів триває.

Пророки. До попередників Чувака дудеїсти відносять наступні постаті: Лао-цзи, Епікур, Геракліт, філософи-стойки, Будда, Ісус Христос, американські трансценденталісти — Ральф Волдо і Волд Вітмен, письменники Марк Твен та Курт Воннегут. Водночас саме Чувак проголошений спасителем сучасного людства, адже він інтерпретує даосизм зрозумілими на сьогодні метафорами, символами та моделями поведінки. Образ щирого ледаря, який не бере в голову зайвих проблем, є духовною альтернативою наших днів, адже загальний невроз та екзистенційна втома вбивають потребу сучасної людини в героїчних фігурах і недосяжних моральних принципах.

Моральний кодекс. Для Джефрі Лебовські даосський принцип недіяння цілком відображений у мовній формулі «Спокійно» (в оригіналі «easy»). Чувак є ідеалом особи, що лише прагне гармонії та миру в своєму повсякденному житті. Для цього людина мусить безтурботно «плисти за течією» та не метушитися навіть у скрутних ситуаціях. Позбавитися страждань досить легко — достатньо уникати зайвої тривоги. Шлях Чувака — це компас, який гармонізує внутрішній світ, захищаючи його від абсурдності сучасної політики й консьюмеризму. Метою кожного адепта є гідна хода життєвим шляхом під гаслом «дудеволюції», що впливає з «заповіту Лебовського» й є набором поведінкових директив. Система цінностей дудеїзму включає також недовіру до соціальних інститутів, своєрідний фаталізм, іронічне ставлення до передбачуваних подій тощо.

Мета «дудеволюції» — відновити світогляд і природний спосіб життя, відкинути найгірші «здобутки» цивілізації. Люди створені для того, щоб «не поспішати» і «збирати фрукти в тропічній африканській савані, а не жити в містах і трудитися в кабінетах» (Бенджамін, 2013). Це не означає, що дудеїсти хочуть повернутися до часів збирачів і мисливців, вони цінують переваги цивілізації — комфорт і довголіття. Однак ідеали сучасного світу породжують постійний психічний тиск, ненаситні бажання та неспокій. Тож місія дудеїзму — знайти серединний шлях і змінити світ на краще. Для здійснення цього кроскультурна спільнота дудеїстів перебуває у пошуках власної метаісторії: подальша інтерпретація вчення відбувається паралельно з виявленням прикладів «протодудеїзму» в минулому. Тому попередни-

ками Чувака визнані не лише видатні пророки та мислителі, а й мистецькі діячі, зокрема М. Твен і К. Воннегут.

Ритуалістика. Дудеїст не переймається активною політичною чи громадською діяльністю, оскільки це суперечить принципу «не напружуватися». Щоденну практику дудеїзму становлять досить ординарні справи: боулінг, спілкування із друзями, прогулянки. Слід задовольнятися малим, не зосереджуватися на накопиченні матеріальних благ, адже найпростіші речі (пиво, ванна з пінкою, килимок посеред холу — центральний елемент вчення «феншуй від Чувака», Dudeist Feng Shui) приносять максимальне задоволення. Дудеїзм пропагує медитацію (Dudeitation), йогу (Dudeist Yoga), Чувак-джитсу (Dudejitsu, мистецтво ігнорувати агресію, ментальний аналог джиу-джитцу) та будь-які практики, метою яких є очищення розуму. Боулінг є і місцем ідеального дозвілля, і постає як храм для дудеїстської громади, де можна оновити духовні ресурси. Вигадаю й священницькі обряди дудеїстів: дудлі-лами (Dudely Lama), вдягнені в халати й шльопанці, проводять різноманітні «сакральні» церемонії: обряд посвячення у дудеїсти, групові молитви тощо. Майже всі штати США, визнаючи «Церкву Чувака останніх днів», дозволяють священникам виконувати легітимні церемонії, у тому числі весілля і поховання (Kosnac, 2017, с. 145).

Візуальна символіка. Головним символом дудеїзму є стилізована під даоське коло Інь — Ян куля для боулінгу, де на контрастному тлі зображено три світлі та три темні краплини. Окрім такого «логотипу», дудеїзм має свою «іконографію»: Чувак медитує в образі багаторукого Шиви, Чувак вписаний у коло та квадрат як ідеальна людина Леонардо да Вінчі, Чувак грає у боулінг тощо. Активно експлуатуються й християнські символи, зокрема «риба Чувака» (Dudefish) та зображення Джефрі Лебовські в образі святого з німбом.

Свята. Дудеїсти відзначають кілька свят упродовж року, деякі збігаються із загальноприйнятими, наприклад, День незалежності США (4 липня), Take It Easyster (аналог християнського Великодня), Passitover (іудейський Песах), Melloween (альтернатива Хеллоуїну), Dudeistmas (Різдво) тощо. Найважливіше свято дудеїзму — 6 березня, День Чувака, роковини релізу фільму «Великий Лебовські», коли кожен дудеїст мусить розслабитися більше, ніж звичайно.

Соціальний інститут. Засновник «Церкви Чувака останніх днів» О. Бенджамін наполягає, що організація дудеїстів має горизонтальну структуру:

вільне членство в церкві не передбачає ієрархію керівників і підкорення чийсь інтересам, а сам О. Бенджамін є лише «бібліотекарем», що керує форумами та вебсторінкою спільноти. У 2018 р. було відкрито інтернет-університет «Abide» як дудеїстський «академічний» навчальний центр. Він займається видавничою та «науковою» діяльністю — поширює книги з теорії і практики дудеїзму. Щоб долучитися до «Церкви Чувака останніх днів» достатньо за невелику плату зареєструватися на сайті й отримати офіційне посвідчення. За версією офіційного сайту організації на початок 2022 р. кількість членів «церкви» становило близько 600 тис. осіб. Більшість дудеїстів мешкають у США (близько 60%), приблизно 30% становлять громадяни Великобританії, Австралії та інших англійських країн, решта 10% розсіяні по різних регіонах світу. Достеменно невідомо, скільки фанатів Чувака мешкає в Україні, але в Харкові, Одесі, Києві та інших українських містах періодично відбуваються Lebowski Party, що відтворюють атмосферу коенівського кіно (домашні халати, коктейлі White Russian, саундтреки тощо).

Медійна промоція. До появи дудеїзму як неорелігії фанатська спільнота комунікувала між собою у форматі тематичних вечірок, косплеїв, нічних переглядів, а також на Інтернет-форумах. З 2002 р. в американському місті Луїсвіль вперше відбувся з'їзд, на якому зібралося півтори сотні шанувальників фільму. Згодом захід значно збільшив свої масштаби. Через свою популярність фестиваль «Великий Лебовські» став проходити і в інших містах США, і в інших країнах: наприклад, в Лондоні відбувається щорічний з'їзд «Чувак повертається» — «The Dude Abides» (Jones, 2020). До програми таких фестивалів входять гра в боулінг, вікторини, костюмовані конкурси, вечірки. Тут можна відвідати виступи музичних груп, сувенірні крамниці, зробити специфічні татування. Для зустрічей з фанатами на фестиваль запрошують членів знімальної групи та акторів (у тому числі Джефрі Бріджеса, Стіва Бушемі, Джуліану Мур).

Так сталося, що бурхлива проповідницька діяльність Олівера Бенджаміна була спрямована на вже сформовану аудиторію фендому. У 2009 р. він уперше прибув до Лос-Анджелеса на кінопоказ «Лебовскіфест». Близько 3 тисяч фанатів разом із «пророком» прочитали вголос «Молитву Чувака». Оскільки це відео стало хітом ютубу та набуло розголосу, воно було використано в рекламній кампанії Volkswagen для підтримки незалежних кінотеатрів у Великобританії.

Місцем активного спілкування дудеїстів є соціальна мережа Facebook; сторінка Dudeism Facebook Group на початок 2022 р. сягає 800 тис. послідовників, є також альтернативні спільноти The Dudeism Lounge, The Big Lebowski. Офіційний сайт дудеїстів має розгалужену структуру, яка представляє бібліотеку текстів, відео, молитов, радіо-ефірів і т. ін. Окремо запропоновано ігри, розваги, вікторини, товари із відповідною символікою (магніти, футболки, бейсболки, світшоти, захисні маски для обличчя тощо). Має популярність лінійка крафтового пива з найбільш популярними образами фільму — боулінг, польоти на килимку, тощо. Подібна промо-активність переконує, що культовий герой і його кіносвіт стають товаром, предметом споживання і локальної, і широкої публіки.

Попри те, що зовні дудеїсти «грають» з релігійністю, більшість із них не глузують, а насправді переконані, що через псевдодаоську «духовну практику» вони здатні зробити благодійний внесок у прогрес. Дудеїзм не варто відносити до пародійних релігій (як, наприклад, пастафаріанство чи культ Невидимого рожевого єдинорога). Показово, що виконавець головної ролі Джефрі Бріджес, який у більшості фанів асоціюється з образом Чувака, сам живе у світоглядній парадигмі дудеїзму: він переймається ідеями духовного розвитку, є активним учасником екологічного руху, займається добродійністю (Ангелова, 2021).

Таким чином, дудеїзм став гібридом фендому та кіберрелігії, яка за півтора десятиріччя свого існування еволюціонувала — від початкового спілкування фанатів до бурхливої діяльності Олівера Бенджаміна та його послідовників. Нині це спільнота, що має свої унікальні правила, структуру, звичаї. Учасники, різні за віком, статтю та гендером, освітою, знаходять між собою спільну мову, спілкуючись онлайн на інтернет-форумах та оффлайн на тематичних кінофестивалях і вечірках-косплеях. В основі комунікації лежить і специфічний сленг, і особлива образність, що відштовхуються від кінонарративу братів Коенів.

Отже, первинна хвиля популярності фільму спричинила спонтанну появу фендому «Великий Лебовські» — своєрідної субкультури, неформального співтовариства, учасників якого поєднав пристрасний інтерес до стрічки Коенів. Друга хвиля культового піднесення фільму була створена штучно, за допомогою журналістського досвіду та розуміння законів медіасфери О. Бенджаміна. Реінкарнація глядацького інтересу була зумовлена й харизматичністю осіб, дотичних до

створення та інтерпретації фільму — починаючи від братів Коенів, Дж. Бріджеса, Дж. Мур й закінчуючи О. Бенджаміном. Це доводить, що, по-перше, за наявності привабливого кіноsvіту та при застосуванні технології медійної популяризації будь-який екранний продукт теоретично може перетворитися на культовий, по-друге, «субкультурне роздмухування» заданої кінематографістами теми може значно перебільшити масштаби оригінального твору й вийти за межі первинної рецепції.

Висновки. Стрічка режисерів Ітана та Джое-ла Коенів, знята наприкінці ХХ ст., стала однією з магістральних для кіномистецтва ХХІ ст. «Великий Лебовські» продемонстрував, що культовим може стати не лише далекий від реальності фантастичний світ, а й середовище, створене як соціальна імітація. Головна причина виникнення «сакрального» ореолу навколо фільму полягає у складній інтертекстуальності цього твору, що робить його потенційно придатним для багаторазового перегляду. Перформативність, постмодерна іронія, гра з глядачем, складна драматургія з неочікуваними сюжетними ходами, численні ремінісценції та конотації — головні художні важелі формування фанатської субкультури навколо «Великий Лебовські».

Вторинна популярність фільму була стимульована появою дудеїзму — неорелігії, що спричинила не просто стійкий інтерес до змісту стрічки, а світоглядну зміну в певному фанатському середовищі. З усього різноманіття закладених у кінотексті ідей, засновник дудеїзму О. Бенджамін та його послідовники вилучили те, що апелює до контркультури 1960-х та субкультури хіпі, додали реалії доби діджиталізації та незгасаючий попит на східні практики, сутність яких важко донести до людини західного типу. Специфічною відмінністю дудеїзму від неорелігій, створених на базі фантастичних світів (матрицизм, трекіс, джедаїзм і т. ін.), є надзавдання дудеїста — гармонічне життя у реальному соціумі. Вочевидь, у цьому полягає запит людини ХХІ ст., орієнтованої на метамодерністську ідеологію «нової ширості». Зрештою, моделі соціальної поведінки, запрограмовані культовим кінотвором і підкріплені релігійною атрибутикою, виходять за межі ігрової симуляції життєвої стратегії головного героя фільму, й цей процес не позбавлений протиріч та небезпек. Дудеїзм, який є пропагандою ширості та природності у взаєминах людини та світу, водночас стимулює аполітичну, інфантильну позицію, несумісну з ідеалами громадянського суспільства.

Враховуючи те, що культовий фільм з часом може втратити свою значущість, можна прогнозувати, що сформована навколо кінороботи братів Коенів неорелігійна ідеологія є гарантом подальшого стійкого інтересу публіки до цієї стрічки. Проєкт О. Бенджаміна, після двох десятиріч років після виходу фільму, й далі привертає все більше нових adeptів, саме ж «віровчення» перебуває у процесі динамічної трансформації. Ймовірно, й рецепція фільму Коенів оновлюватиметься відповідно до потреб майбутнього. Сьогодні можна констатувати, що на матеріалі світоглядного «шлейфу» «Великий Лебовські» чітко простежується взаємовплив екранного світу, що є віддзеркаленням соціальних процесів, та симуляції художньої реальності безпосередньо у суспільному житті.

Можна припустити й те, що зі стрімким розвитком сучасних технологій сугестивного впливу на масового глядача, які розробляють ритейлери, спеціалісти з медіа та політтехнологи, можна буде спостерігати за вдосконаленням «формул» випуску культового екранного продукту. Відповідно, після перегляду переконливо зроблених фільмів і серіалів з ідеальними, привабливими для пересічного глядача світами, масштаб залучених до соціальних симуляцій фендомів буде дедалі збільшуватися — від маргінальних субкультур до електоральної більшості. Тому подальше дослідження світоглядного впливу культових кінострічок мусить базуватися на міждисциплінарному вивченні релігії, мережевої культури, політтехнології, сучасного мистецтва, законів медіа-ринку з урахуванням багатьох інших факторів переформатування свідомості широкої публіки.

Джерела та література

- Benjamin, O. (2015). *The Tao of the Dude: Awesome Insights of Deep Dudes from Lao Tzu to Lebowski*. Abide University Press. 242 p.
- Benjamin, O. (2016). *The Dude De Ching.*: Abide University Press. 220 p.
- Benjamin, O. (2016). *A brief history of Dudeism. Fiction, Invention and Hyper-reality: From popular culture to religion*. С. М. Cusack, P. Kosnáč. ed. L.: Taylor & Francis. P. 148-157.
- Comentale, E. P. & Jaffe, A., ed. (2009). *The Year's Work in Lebowski Studies*. Indiana University Press. 512 p.
- Corman, R. (2009). From Counterculture to Cult (Foreword). *The Cult Film Reader*. N.-Y.: Open University Press. P. xvii-xviii.
- Drozdowicz, J. (2019). Popreligia w szlafroku. Dudeizm jako zjawisko kulturowe. *Przegląd Religioznawczy (The Religious Studies Review)*. №4 (274). P. 89-91.
- Dudeism (2022). *Official site*. Retrieved from: <https://dudeism.com/>
- Eco, U. (1985). «Casablanca»: Cult Movies and Intertextual Collage. *SubStance*, Vol. 14, No. 2, Issue 47: In Search of Eco's Roses. P. 3-12. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/3685047>

- Falsani, C. (2009). *The Dude Abides: The Gospel According to the Coen Brothers Zondervan*. 240 p.
- Green, B., Peskoe, B., Russell, W., Shuffitt, S. (2007). *I'm a Lebowski, You're a Lebowski: Life, The Big Lebowski, and What Have You*. New York: Bloomsbury Publishing. 237 p.
- Jones, J. (2012). The Big Lebowski. An illustrated, annotated history of the greatest cult film. *Voyager Press*. P. 231-235.
- Jones, M. (2020). Reel Life: One Dude's Experience at Lebowski Fest. *The Big Picture Magazine*. 15.08.2020. Retrieved from: <http://thebigpicturemagazine.com/reel-life-one-dudes-experience-at-lebowski-fest/>
- Košnáč P. (2017). *Pop-Culture – A New Source of Spirituality? W: E. Gallagher (ed.), Visioning New and Minority Religions: Projecting the Future*. New York: Routledge.
- Košnáč, P. (2019). The Church of the Latter-Day Dude. Retrieved from: <https://wrldrels.org/2019/01/12/the-church-of-the-latter-day-dude/>
- McCarthy, S. (2003). *Cult movies in sixty seconds: the best movies in the world in less than a minute*. L.: Vision, 288 p.
- Olson, Ch. J. (2018). *100 Greatest Cult Films*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 350 p.
- Telotte, J. P., ed. (1991). *The cult film experience. Beyond all reason*. Univ. of Texas Press, Austin. 218 p.
- Аккер, Р. (2020). *Метамодернизм. Историчность, аффект и глубина после постмодернизма* : [пер. с англ. В. М. Липки, вступ. ст. А. В. Павлова]. М.: РИПОЛ-классик. 342 с.
- Ангелова, А. (2021). Бріджес, Джефф. *Велика українська енциклопедія*. Retrieved from: <https://vue.gov.ua/Бріджес,Джефф>.
- Капуто, Дж. (2014). Религия «Звездных войн». *Логос*. №5 (101). С. 131-140.
- Маккарти, С. (2007). *60 культовых фильмов мирового кинематографа*; пер. Н. Макаровой. М. : У-Фактория. 265 с.
- Павлов, А. (2014). *Постыдное удовольствие: философские и социально-политические интерпретации массового кинематографа*. М.: Высш. шк. экономики. С. 62-74.
- Павлов, А. (2016). *Расскажите вашим детям. Сто двадцать три опыта о культовом кинематографе*. М.: Высшая школа экономики. 550 с.
- Самутина, Н. (2002). Культовое кино: даже зритель имеет право на свободу. *Логос*. №5–6. С. 1-9.
- Drozdowicz, J. (2019). Popreligia w szlafroku. Dudeizm jako zjawisko kulturowe. *Przegląd Religioznawczy (The Religious Studies Review)*. №4 (274). P. 89-91.
- Dudeism (2022). Official site. Retrieved from: <https://dudeism.com/>
- Eco U. (1985). «Casablanca»: Cult Movies and Intertextual Collage. *SubStance*, Vol. 14, No. 2, Issue 47: In Search of Eco's Roses. P. 3–12. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/3685047>
- Falsani C. (2009). *The Dude Abides: The Gospel According to the Coen Brothers Zondervan*. 240 p.
- Green, B., Peskoe B., Russell W., Shuffitt S. (2007). *I'm a Lebowski, You're a Lebowski: Life, The Big Lebowski, and What Have You*. New York: Bloomsbury Publishing. 237 p.
- Jones, J. (2012). The Big Lebowski. An illustrated, annotated history of the greatest cult film. *Voyager Press*. P. 231-235.
- Jones, M. (2020). Reel Life: One Dude's Experience at Lebowski Fest. *The Big Picture Magazine*. 15.08.2020. Retrieved from: <http://thebigpicturemagazine.com/reel-life-one-dudes-experience-at-lebowski-fest/>
- Košnáč P. (2017). *Pop-Culture – A New Source of Spirituality? W: E. Gallagher (ed.), Visioning New and Minority Religions: Projecting the Future*. New York: Routledge.
- Košnáč, P. (2019). The Church of the Latter-Day Dude. Retrieved from: <https://wrldrels.org/2019/01/12/the-church-of-the-latter-day-dude/>
- McCarthy, S. (2003). *Cult movies in sixty seconds: the best movies in the world in less than a minute*. L.: Vision, 288 p.
- Olson, Ch. J. (2018). *100 Greatest Cult Films*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 350 p.
- Telotte, J. P., ed. (1991). *The cult film experience. Beyond all reason*. Univ. of Texas Press, Austin. 218 p.
- Akker, R. *Metamodernism. Historicity, Affect and Depth after postmodernism*. [V. M. Lypka (transl.) from English; introduction article A. V. Pavlov]. Moscow: RIPOL classic. S. 85–90. (Figures of Philosophy) [in Russian].
- Angelova, A. Bridges, Jeff. *Velyka ukraïns'ka entsyklopediya*. Retrieved from: <https://vue.gov.ua/Бріджес,Джефф> [in Ukrainian].
- Kaputo Dzh. (2014). *Religiya «Zvezdnykh voyn» [The Star Wars Religion]*. *Logos*. №5 (101). S. 131-140 [in russian].
- McCarthy, S. (2007). *60 kul'tovykh fil'mov mirovogo kinematografa [60 cult films of world cinema]*. Per. N. Makarova. M. : U-Faktoria. 265 s. [in russian].
- Pavlov, A. (2014). *Postydnnoe udovol'stvie. Filosofskie i social'no-politicheskie interpretatsii massovogo kinematografa [Guilty pleasure. Philosophic and social and political interpretations of mass cinema]*. M.: High School of Economics. S. 62-74 [in russian].
- Pavlov, A. (2016). *Rasskazhite vashim detyam. Sto dvadtsat' tri opyta o kul'tovom kinematografe [Tell your kids. One hundred twenty three experiences about cult cinema]*. M.: High School of Economics. 550 s. [in russian].
- Samutina, N. (2002). *Kul'tovoe kino: dazhe zritel' imeet pravo na svobodu [Cult films: even the spectator has the right of freedom]*. M.: Logos. № 5–6. S. 1-9 [in russian].

References

- Benjamin, O. (2015). *The Tao of the Dude: Awesome Insights of Deep Dudes from Lao Tzu to Lebowski*. Abide University Press. 242 p.
- Benjamin, O. (2016). *The Dude De Ching.*: Abide University Press. 220 p.
- Benjamin, O. (2016). *A brief history of Dudeism. Fiction, Invention and Hyper-reality: From popular culture to religion*. C. M. Cusack, P. Košnáč. ed. L. : Taylor & Francis. P. 148-157. niversity Press. 512 p.
- Corman, R. (2009). *From Counterculture to Cult (Foreword). The Cult Film Reader*. N.-Y.: Open University Press. P. xvii-xviii.